

В качестве основного вывода следует ещё раз подчеркнуть, что различные сектора обороны крепости укреплялись неодинаково, эта тенденция прослеживается на протяжении от 1878 до 1915 года, но принципы, по которым выбирался тот или иной подход к обороне конкретного направления, не всегда понятны. Можно надеяться, что ответ будет найден, и рано или поздно будет издана действительно качественная и основательная работа по теме брестских укреплений 1878 – 1915 годов, но на данный момент не существует ни самой работы, ни предпосылок к её созданию.

ЛИТЕРАТУРА

1. Атлас чертежей к наставлению для службы при капонирах 57-мм (2,244-дм) скорострельных одноствольных пушках системы Норденфельда / СПб.: Типография Артиллерийского журнала, 1895.
2. Хмельков, С. А. Бетонные и железобетонные сухопутные фортификационные сооружения / С. А. Хмельков. – М.: издание военно-инженерной академии РККА, 1937.
3. Шорох, В. С. 62-й УР и фортификационная система Бреста / В.С. Шорох, В.В. Борисов. – Брест: Альтернатива, 2012. – 214 с.

ДРУПОВ А.Ю.

Студент исторического факультета Белорусского государственного университета, г. Минск, Беларусь

УМАЦАВАНАЯ АРТЫЛЕРЫЙСКАЯ ПАЗІЦЫЯ ЛЯ ВЁСКИ ЧУХНЫ

Вёска Чухны знаходзіцца ў Крэўскім сельсавеце Смаргоньскага раёну, у некалькіх кіламетрах на паўднёвы захад ад мястэчка Крэва. Стаіць яна перпендыкулярна рацэ Крэўлянцы, недзе ў кіламетры ад яе. Непасрэдна ўздоўж Крэўлянкі і праходзіла тут лінія фронту, на поўнач у Крэва і на поўдзень у Вярэбушкі. Звяртае на сябе ўвагу тое, што далей на поўнач і на поўдзень мясцовасць значна лепш умацавана – што ў Крэва, што па лініі Ардашы – Вярэбушкі – Чухны.

Артиллерийская пазіцыя знаходзіцца на супрацьлеглым канцы вёскі, на паўночны захад ад паселішча, побач з колішнім фальваркам Шахоўшчына, у невялікай лажбінке недалёк ад вытокаў ракі Вішнеўкі. Фронтам накіравана на паўднёвы ўсход, што дазваляла абстрэльваць рускія войскі, што стаялі на поўдзень ад Крэва.

Ад моманту стабілізацыі фронту ў канцы 1915 года пазіцыі ля вёскі Чухны займае 89-я пехотная дывізія. Яна прабыла ў раёне Крэва-Чухны з сярэдзіны кастрычніка 1915 году да жніўня 1916 году. 24 жніўня 1916 году 89 дывізія была пераведзена ў Трансільванію [3, с. 570]. Пасля ў дадзеным раёне стаялі 2 дывізіі Ландверу: 16 ландверная дывізія займала пазіцыі на адлегласці Крэва – Смаргонь, а 11 ландверная дывізія трымала пазіцыі на адлегласці Вішнева (Валожынскі раён) – Крэва.

Але насамрэч мяжа між 16 і 11 ландвернымі дывізіямі праходзіла не зусім ў Крэве, Крэва было ўзгадана як бліжэйшы буйны населены пункт. Як ужо пісалася вышэй, у раёне вёскі Чухны канцэнтрацыя ўмацаванняў менш, чым на суседніх адлегласцях фронту. Хутчэй за ўсё гэта звязана з тым, што непасрэдна ў раёне Чухноў і была мяжа, і стыкі пазіцыяў дзвух дывізіяў былі менш умацаваны. Да таго ж побач з дарогай Крэва – Чухны, бліжэй да Чухноў, знаходзіцца бункер з наступным надпісам: “12-[k]отр. LIR3”. Гэта значыць, што ў дадзеным месцы стаяла 12-я рота 3-га ландвернага палка, а 3-ці полк Ландверу належыў да 16-й ландвернай дывізіі [3, с. 271]. Зрэшты, размяшчэнне артылерыі на мяжы пазіцыяў 2 дывізіяў з’яўляецца даволі лагічным з вайскавай кропкі гледжання, бо дазваляе дадаткова ўмацаваць гэты ненадзейны кавалак фронту.

У 1916 годзе ў нямецкім войску адбылася рэформа, згодна з якой была ўніфікавана артылерыя ва ўсіх дывізіях. Згодна з гэтай рэформай, кожная дывізія атрымала па аднаму палку палявой артылерыі. Кожны такі полк складаўся з трох дывізіянаў, па тры батарэі на 4 гарматы ў кожным [7, с. 152]. Аднаводна, на адлегласці фронту адной дывізіі месцілася 9 батарэяў, па 4 гарматы кожнай. У той жа час фармуецца Галоўны рэзерв лёгкай артылерыі, які складаўся з асобных палкоў.

Згодна з прыведзеным падзелам, артылерыйскую пазіцыю ля вёскі Чухны займала адна з 9 батарэяў 98 палка палявой артылерыі, альбо 910-я батарэя палявой артылерыі з Галоўнага артылерыйскага рэзерву [3, с. 204]. Такія высновы можна зрабіць праз тое, што чухноўская пазіцыя мае 4 умацаваных казематы. На нашу думку, на месцы злучэння 2 дывізіяў лагічнай было б ставіць 910-ю батарэю з рэзерва, але мы ня можам гэтае дакладна сцвярджаць праз адсутнасць у нас дакладных звестак.

Абапіраючыся на дадзеныя аб рэформе артылерыі, можна вызначыць час будаўніцтва батарэі ня раней за 1916 год. Але бетанаваная пазіцыя магла паўстаць і пазней. Так, на суседнім участку 16 ландвернай дывізіі ў мястэчку Крэва надпісы на ўмацаваннях кажуць, што яны былі ўзведзены ў 1917 годзе. На тэрыторыі 11 ландвернай дывізіі датаваных умацаванняў на дадзены момант нам ня выяўлена.

Зараз паўстае новае пытанне: чаму артылерыйская пазіцыя была ўмацавана? Бо існуе даволі шмат выяў, дзе пазіцыя пад гармату рабілася драўляна-земляной [1, с. 14-16]. Больш за тое, вайскавае настаўленне Der Feldgrauе месціць толькі драўляна-земляныя ўмацаванні для артылерыі [2, с. 205-207]. На нашу думку гэта звязана з развіццём тактычных ідэяў і пачаткам артылерыйскай барацьбы. Выбітны французкі артылерыст Фрэдэрык-Жорж Эрр пісаў аб пачатку вайны: “Перашкджаючае і дэзарганізуючае дзеянне нямецкай артылерыі прымусіла шукаць ад пачатку вайны сродкі барацьбы з ёю і прывядзення яе да маўчання. Апроч таго, мы адмовіліся ад дзіўнай ідэі, згодна з якой ня варта завязваць артылерыйскай барацьбы, бо апошняя ніколі ня бывае рашучай; цяпер зразумелі, што калі і нельга

знічтожыць варожую артылерыю, то зрэшты, можна яе нейтралізаваць, прымусіўшы спыніць свой агонь" [7, с. 32]. Такім чынам, на Заходнім фронце яшчэ з 1914 году пачынае развівацца тактыка артылерыйскай барацьбы, якая, з аднаго боку, паўплывала на развіццё цяжкай артылерыі, а з іншага, прымусіла ўмацоўваць артылерыйскія пазіцыі. Насамрэч, тактыка артылерыйскай барацьбы зацвярджалася даволі доўга, і толькі пасля Вердэна была канчаткова прынята французскім войскам [7, с. 51], адкуль і была перанята іншымі саюзнымі войскамі.

Зразумейшы мэты ўмацавання пазіцыі, варта высветліць, якая ж артылерыя там стаяла. Улічваючы памеры каземата (у кожным з 4 умацаванняў яны нязначна адрозніваліся, у сярэднім складаючы даўжыню 5 метраў і шырыню 3 метра), у ім магла быць размешчана як 77-мм палявая гармата, так і 105-мм палявая гаўбіца.

Умацаваная артылерыйская пазіцыя (пазбегнем спакусы назваць гэты комплекс батарэй і пагадзімся з меркаваннем В. Шперка, згодна з якім батарэя – гэта закрыццё, прызначанае для дзеяння з яго некалькіх побач стаячых гармат. У цяперашні час, калі гарматы ня месцяцца побач, а кожная з іх мае свае асобнае закрыццё, тэрмін гэты ўвогуле не выкарыстоўваецца [6, с. 11]) складаецца з 8 умацаванняў: 4 казематаў для гармат, 2 сховішчаў, бункера і умацаванай казармы. Умоўна пазіцыю можна падзяліць на 3 лініі: на першай лініі стаяць 4 казематы, размешчаныя групамі па 2 умацаванні; на другой лініі, за казематамі, размяшчаюцца 2 сховішчы і бункер; на трэцяй лініі, у тыле пазіцыі, месціцца ўмацаваная казарма. Пазіцыя фронтам накіравана на ўсход, тылам на захад.

Як ужо згадвалася вышэй, казематы стаяць групамі, па 2 умацавання ў кожнай. Умоўна іх можна падзяліць на паўночную і паўднёвую агнявую групу. У паўночнай агнявой групе адлегласць між казематамі складае 18 метраў, у паўднёвай – 25. Паўднёвая агнявая група высунута больш на ўсход, чым паўночная. Адлегласць між групамі складае прыкладна 50 метраў.

Усе 4 каземата падобны і адрозніваюцца толькі некаторымі канструкцыйнымі вырашэннямі, таму ў межах дадзенага артыкулу будзе апісаны артылерыйскі каземат на прыкладзе 2-га каземата паўночнай групы.

Артылерыйскі каземат уяўляе сабой 6-баковую пабудову, найбольш працяглым бокам арыентаваную да фронту. Шырыня франтальнай сцяны – 7,5 метраў. Франтальная сцяна арыентавана на ўсход, месціць амбразуру шырынёй 2,4 м і 2 арыльёнчыкі па яе баках (у іншых казематаў арыльёнчык усяго адзін). Выступы з бакоў амбразуры мы даволі ўмоўна называем арыльёнчыкамі, бо пры іх нязначным памеры (яны выступаюць з плоскасці фасаду ўсяго на 17 см) наўрадці яны змогуць паўнаватасна выконваць функцыю арыльёну. Магчыма, гэта сваеасаблівыя рэзбы жорсткасці. Таўшчыня франтальнай сцяны ў залежнасці ад месца й пабудовы вар'юецца ад 50 да 100 см.

Насупраць амбразуры замест шостаі сцяны месціцца ўваход у каземат шырынёй таксама 2,4 метры. Унутры ўмацаванне падзелена на цэнтральны 5-баковы каземат памерамі 3 X 4,5 метры і 2 памяшканні уздоўж бакавых муроў шырынёй 80 см. Таўшчыня ўнутраных перабораў і бакавых муроў складае 50 см. У паўднёвым бакавым пакоі ў столі прароблена круглая адтуліна. Такая ж самая адтуліна дыяметрам 43 см месцілася ў першым каземаце паўднёвай групы. У першым каземаце паўночнай групы адтуліна месцілася ў паўночным бакавым пакоі, а ў другім каземаце паўднёвай групы было 2 адтуліны дыяметрам 38 і 52 см. Вызначыць дыяметр было даволі складана, бо ўсе яны былі пашкоджаны, таму прапануем прыняць першапачатковы дыяметр роўным 40 см. Прызначэнне дадзеных адтулінаў таксама не атрымалася дакладна вызначыць. Для абсадной трубы печкі яны празмерна вялікія, ды і навошта печка ў артылерыйскім каземаце? Пашкоджанасць адтулін наводзіць на думку аб тым, што раней у іх было замацавана нейкае абсталюванне, якое пасля было дэмантавана. Хутчэй за ўсё, гэта было абсталюванне для назірання. Пад самым дахам у абодвух бакавых памяшканнях знаходзяцца абсадныя трубы дыяметрам 16 см, якія выходзяць на бакавыя фасады ўмацавання.

Унутры каземата амбразура мае шырыню 2,15 м, пачынаецца на вышыні 38 см ад сучаснага ўзроўню падлогі і цянецца да перакрыцця даху. Адлегласць ад сучаснага ўзроўня падлогі да столі складае 1,75 м. Умацаванне накрыта 12 см бетоннай плітой, паверх якой наліты купал вышынёй да 50 см. На столі месціцца сістэма з 6-ці гакаў для замацавання й транспарціроўкі гарматы.

На другой лініі, па флангам пазіцыі, стаяць 2 сховішчы, а між імі бункер, прызначэнне якога дакладна вызначыць не атрымалася. Хутчэй за ўсё там месцілася кіраўніцтва батарэй. На левым фланзе, на адлегласці 34 м ад першага каземата паўночнай групы, стаіць невялічкае кампактнае сховішча, прамавугольнае ў плане, памерамі 3.75 X 4 метры. Унутраная прастора сховішча складае 1,8 X 2,6 метра. Бакавыя мury маюць таўшчыню прыкладна 1 м, тыльны – 80 см, франтальны – каля 30 см. Такая малая таўшчыня франтальнай сцяны тлумачыцца тым, што хутчэй за ўсё ўмацаванне было абвалована. На карысць гэтай думкі кажа і наяўнасць падпіраючай сцяны ля ўвахода, якая не дае абвальвацца зямлі ў дзвярны праём.

Столь сховішча абапіраецца на гнуты ліст гафраванага жалеззя. Такая канструкцыя столі ў сховішчы, падобным па памерах да апісанага, сустракаецца ў Stellungenbau [4, с. 52]. Адпаведна з ім, гнуты ліст гафраванага жалеззя мусіць абапірацца на дзвутаўравыя бэлькі, утопленыя ў бакавыя мury. Варта адзначыць, што па тым жа Stellungenbau таўшчыня муру ва ўсёй пабудове мусіць быць 80 см, у той час як мы маем каля 100 см у бакавых муру і крытычна тонкі франтальны мур. Больш за тое, у муруўку, акрамя фартыфікацыйнага бетону, уведзены бутавы камень. Таўшчыня даху – прыкладна 50 см, супраць 80 см у настаўленні. Як бачым, з настаўлення па будаўніцтву ўмацаванняў [4] узятая толькі канструкцыя даху, усё астатняе падганялася пад мясцовыя патрэбы. Тое ж самае мы пабачым і на іншых умацаваннях дадзенай пазіцыі.

На правым фланзе пазіцыі стаіць яшчэ адно сховішча. Яно таксама прамавугольнае ў плане і мае памер 3,2 X 3,9 метраў. Памеры ўнутранай прасторы – прыкладна 1,9 X 1,8 метра. Таўшчыня бакавых муроў складае 1 м, тыльнага – 40 см, фронтальнага – 90 см. У фронтальнай сцяне сховішча, пад дахам, маецца абсадна труба дыяметрам 14 см, якая выходзіць на дах сховішча. Як бачым, і тут таўшчыні муроў не супадаюць з агульнапрынятымі.

Характэрнай асаблівасцю дадзенага ўмацавання з'яўляецца сценка насупраць уваходу, якая знаходзіцца ў 60 см ад тыльнай сцяны. Таўшчыня яе складае 40 см у самым тонкім месцы і 53 см у самым шырокім. Дадзеная сцяна мусіла бараніць уваход ад ударнай хвалі, калі сховішча не было паглыблена, ці ўтрымліваць зямлю ад абвалу на ўваход.

Столя пакрыта пляскатым лістом гафраванага жалеззя, які абапіраецца на 2 металічных профілі, умураваных у бакавыя сцены. Профіль выступае за межы сцяны на 23,5 см. Аналагічная канструкцыя даху і ў суседнім бункеры. Сховішча накрыта бетоннай плітой таўшчынёй каля 30 см, паверх якой наліты купал з бетону вышынёй 36 см.

Адзначым, што сховішчы стаяць у тыле артылерыйскіх груп, і прызначаліся, хутчэй за ўсё, дзеля ўкрыцця асабістага складу казематаў падчас артабстрэлу.

Між 2 сховішчамі, на адлегласці 42,5 метраў ад левага і 18,5 метраў ад правага стаіць бункер, у якім хутчэй за ўсё месцілася кіраўніцтва батарэі. Гэта квадратная ў плане пабудова памерамі 4,9 X 4 метра, з таўшчынёй бакавых муроў 100 см, фронтальнага – 90 см, тыльнага – 40 см, унутранай перагародкі – 30 см.

Плянроўка бункера ўяўляе сабой прамы сквазнік з уваходамі ў флангавых сценах і ўнутраны пакой памерамі 2,1 X 2,4 метра. Уваходныя праёмы, як у сквазнік, так і ва ўнутраны пакой, маюць шырыню 80 см (супраць кананічных 70 см у Stellungsbau [4, с. 35]). Вышыня уваходных праёмаў ад сучаснага ўзроўню глебы – 140 см.

Бункер мае 3 вакны – у фронтальным, левым флангавым і тыльным мурах. У тыльным муры вакно простае прамавугольнай формы шырынёй 54 см. Бакавое і фронтальнае вакно маюць складаную планіроўку з бакавымі кулеадбойнікамі. Унутраная шырыня вакна – 54 см, вонкавая – 108 см, вышыня – 40 см. Адсутнасць месца пад замацаванне рамы, у адрозненне ад умацаванай казармы, дазваляе інтэрпрэтаваць гэтыя вокны як амбразуры. Але, у такім выпадку, іх варта было рабіць так, каб прыкрываць тылы артылерыйскім групам, а ў дазеным выпадку ён толькі прастрэлявае тыл 2-га каземата паўночнай групы ды фланг першага сховішча. Таму прапануем лічыць гэтае ўмацаванне усёштыкі бункерам кіраўніцтва, а ня агнявой кропкай.

Канструкцыя столі ў бункеры аналагічная са сховішчам на правым фланзе. Ліст гафраванага жалеззя абапіраецца на 2 металічных профілі, выступаючых на 23,5 см. з бакавых муроў. Паверх даху наліты бетонны купал вышынёй 50 см, у найбольш отоўстым месцы агульная таўшчыня даху дасягае 85 см.

Як бачым, ва ўсіх пабудовах 2-й лініі існуе тэндэнцыя да большага ўмацавання флангавых муроў. Гэта можа быць звязана з формай лініі фронту і выцякаючай з яе небяспекай флангавага абстрэлу. Але ў такім выпадку варта было б перарабіць уваходы ва ўмацаванні, каб яны не арыентаваліся ў накірунку мяркуемага абстрэлу, а гэтага зроблена не было. Магчыма, фронтальная сцяна была дадаткова абвалована, але ж тады варта было абвалоўваць ці паглыбляць усю пабудову. Таксама існуе верагоднасць таго, што памеры ўнутранай прасторы падганялі пры ўжо вырытым катлаване, і таму за кошт павялічэння ўнутранай прасторы гублялася таўшчыня. У любым выпадку, зараз не паўстае магчымым адказаць дакладна на гэтае пытанне.

У тыле пазіцыі, у 16 метрах ад паўночнага сховішча і 18 метрах ад бункера кіраўніцтва, стаіць казарма. Казарма ўяўляе сабой заглыблены прамавугольны будынак памерам 16,7 X 5,6 метраў. Таўшчыня муроў складае 1 м, унутраных пераборак – 45 см. Казарма падзелена на 2 блокі, не звязаных між сабой. У кожным блоку ёсць жылое памяшканне і скразны калідор з 2-ма ўваходамі з розных бакоў. Шырыня калідору складае 90 см у правым блоку і 100 см у левым (заходнім) блоку. Памер жылога пакою складае 5,8 X 3,5 метра ў заходнім блоку і 5,6 X 3,6 метра ва ўсходнім. У сцяне між заходнім і ўсходнім блокамі, амаль пад самай столлю, ёсць адтуліна дыяметрам 16 см.

Заходні блок мае 2 вакны складанай канфігурацыі, з кулеадбойнікамі, усходні блок – адно такое вакно. Усе вокны накіраваны на поўдзень. У адрозненні ад бункера кіраўніцтва, у вокнах казармы прысутнічаюць адтуліны для ўсталёўкі рамы са шклом. Згодна з апісаннем пазіцыяў у раёне Сьвір-Вішнева (Валожынскі р-н.), зробленым адрозу пасля сканчэння вайны, шкло ў вокнах рабілася з унутранай жалезнай сеткай, залітай у шкло, што ахоўвала ад разлёту шкла пры выбуху знарада побач з вакном [5].

Уваход у жылыя памяшканні ў абодвух блоках мае аднолькавую шырыню – 88 см, праваруч ад увахода месцілася печка-буржуйка. На яе месца ўказваюць захаваныя ў столі абсадна трубы дыяметрам 14 і 15 см. адпаведна.

Апісанне нямецкіх пазіцыяў, складзенае Шалавіным, дазваляе нам уявіць, як выглядала казарма знутры. Так, згодна з апісаннем, у бункеры была праведзена электрычнасць, бліндажы знутры атынкаваны і пабелены, часам нават абклеены шпалерамі. З мэблі Шалавін узгадвае нары з металічнымі сеткамі, сталы, зэдлікі [5].

Што тычыцца нашай казармы, то можна з вялікай доляй упэўненасці казаць, што ў ёй была праведзена электрычнасць. У казарме прысутнічаюць даўгія драўляныя планкі, умураваныя ў сцяну амаль пад самай столлю. Такія планкі ідуць па ўсім перыметры казармы. Менавіта на такіх планках і замацоўваўся электрычны дрот.

Столя пакрыта гафраваным жалеззем, агульная таўшчыня даху складае прыкладна 1 метр.

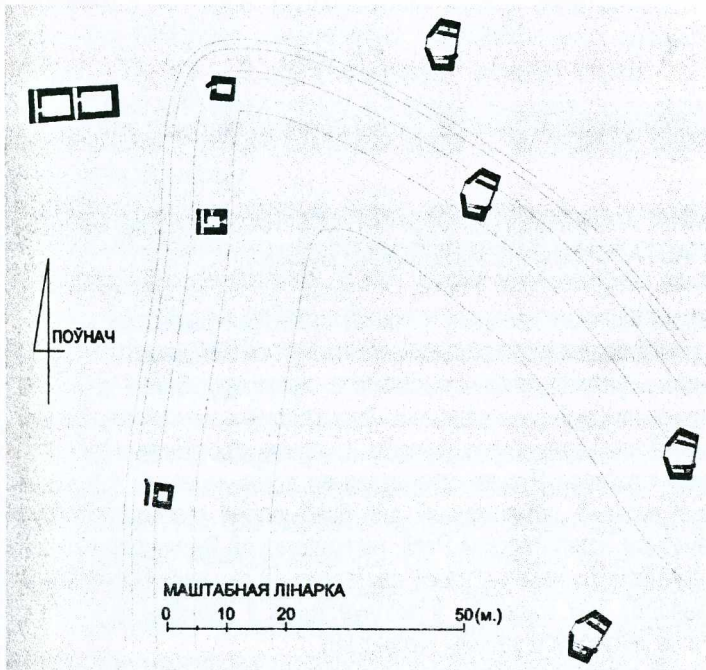
Слядоў вонкавых пашкоджанняў не заўважана, але хапае ўнутраных пашкоджанняў. Так, у казематах паўночнай групы разбураны ўнутраныя пераборкі, ва ўсіх казематах пашкоджаны круглыя адтуліны ў даху. Адтуліны, хутчэй за ўсё, былі пашкоджаны пры дэмантажы размешчанага ў іх абсталявання, а вось унутраныя пераборкі маглі быць пашкоджаны толькі выбухам.

Таксама пашкоджана ўнутраная пераборка ў бункеры кіраўніцтва. Апроч таго, у ім вывернуты адзін з дзвух металічных прафілёў, на якія абпіраўся ліст гафраванага жалеза. У большасці ўмацаванняў знята гафраванае жалезе, а ў казарме бачны сляды ўнутранага выбуху (пасечаныя аскепкамі сцены) і пашкоджаны дзвьярныя праёмы.

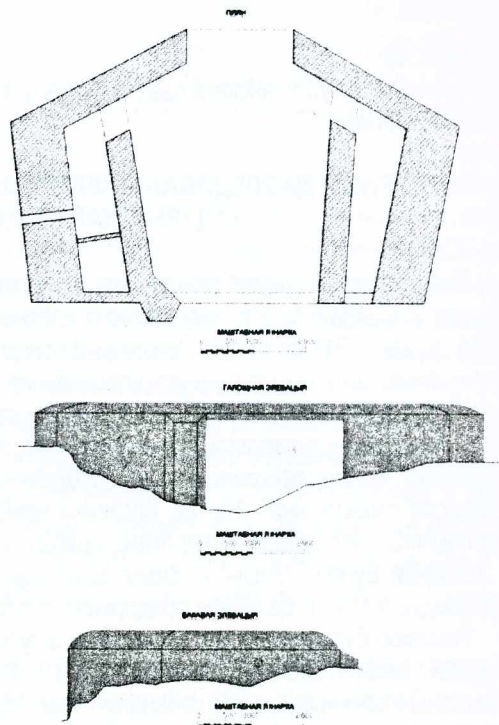
Але ўсе гэтыя пашкоджаны вярта аднесці да пасляваеннага часу. Спачатку савецкім ці польскім войскам было дэмантавана нейкае абсталяванне з казематаў, пасля сапёры падарвалі знойдзеныя на полі знарады ў бункеры, ну а пад канец і мясцовыя жыхары пацягнуліся за чорным мяталам.

Наглядзячы на ўсё гэтае, пазіцыя захавалася ў неблагім стане, і каштоўна, перадусім, сваёй комплекснасцю. Апроч 8 бетонных, на пазіцыі былі і драўляна-земляныя ўмацаванні. Месцы дзвух з іх добра бачны на мясцовасці і касмічным здымку. Гэта былі вялікія катлаваны прамавугольнай формы, адзін між казематамі паўднёвай агнявой групы, другі – на поўнач ад паўночнага сховішча.

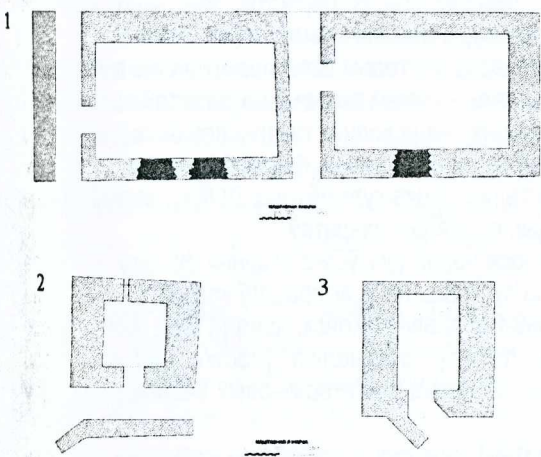
Замеры пазіцыі былі праведзены Мясцовым дабрачынным фондам “Крэўскі замак” пры падтрымцы БНТУ летам 2013 г. У замерах апроч аўтара ўдзельнічалі студэнты архітэктурнага факультэта БНТУ: Шынкарова Е., Сарапеня Я., Аброшка В., Палубок М., Разенкава А., Шпак Т., Валодзіна К., Бубкевіч Ю., Платонава В., Ермакова Г., Шылічава Е. Усе чарцяжы выкрэсліў Шулаеў А.

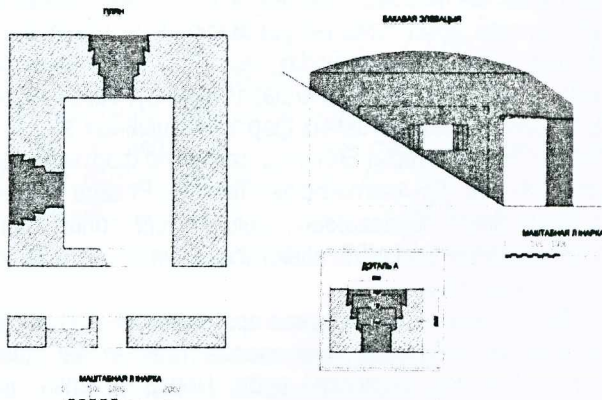
1. Схема пазіцыі

2. Артылерыйскі каземат

3. 1- казарма, 2 – паўднёвае сховішча, 3 – паўночнае сховішча.

4. Бункер кіраўніцтва

ЛІТАРАТУРА

1. Bull, S. World War I Trench Warfare (1), 1914–16 / Dr. Stephen Bull ; il. by Adam Hook. – Oxford : Osprey Publishing, 2002. – 64 p. : il.
2. Der Feldgrau. Leitfaden für den Dienstunterricht des Feldartilleristen in fahrenden und reitenden Batterien. – Stalling, 1917. – VIII, 304 s : III.
3. Histories of Two Hundred and Fifty-One Divisions of The German Army Which participated in The War (1914-1918) : compiled from records of intelligence section of the General Staff, American Expeditionary Forces, at General Headquarters : Chaumont, France : : 1919 / [War Department]. – Washington : Government Printing Office, 1920. – 748 p.
4. Vorschriften für den Stellungskrieg für alle Waffen. T. 1. Stellungsbau / Kriegsministerium. – Berlin, 1916. – 90 s.
5. Шелавин, Н. Германские позиции 1915—1918 г. на Западном фронте / Н. Шелавин // Война и Революция – 1920. [Электронны рэсурсы] – рэжым доступу: http://www.fortressby.com/index.php?option=com_deeppockets&task=catContShow&cat=57&id=77&Itemid=29 – Дата доступу: 20.11.2013.
6. Шперк, В. Ф. Фортификационный словарь / В. Ф. Шперк. М. : ВИА, 1946. – 126 с.
7. Эрр, Ф.-Ж. Артиллерия в прошлом, настоящем и будущем / Фредерик-Жорж Эрр. – Изд. 2-е. – М. : Воениздат НКО СССР, 1941. – 348 с. – (Библиотека командира).

АСТАПОВІЧ А.А.

Старшыня Рэспубліканскага савета Беларускага добраахвотнага таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры, г. Мінск, Беларусь

НАТУРНЫЯ ДАСЛЕДАВАННІ ФАРТЫФІКАЦЫЙНАГА АНСАМБЛЮ 1915 – 1918 ГГ. НА ЗАХОДНІМ БЕРАЗЕ ЗАДЗЕЕЎСКАГА ВОЗЕРА У ПАСТАЎСКІМ Р-НЕ ВІЦЕБСКАЙ ВОБЛ.

Лінія расійска-германскага фронту на ўсходнім тэатры ваенных дзеянняў Першай сусветнай вайны на захад ад Пастаў усталявалася ў выніку ваенных дзеянняў 1915 г. – Свяцянскага прарыву і яго наступнай ліквідацыі. Менавіта з 1915 па кан. 1917-га г. на ўсходнім фронце адсутнічаюць баявыя дзеянні мабільнага характару. Вайна становіцца пазіцыйнай, што прыводзіць да ўладкавання ўмацаваных пазіцый пры дапамозе ўжо вядомых на той час сродкаў палявой фартыфікацыі – акопы, умацаваныя стралковыя гнёзды і артылерыцкія пазіцыі, капючы дрот і іншыя сродкі.

У параўнанні з палявой фартыфікацыяй, якую выкарыстоўвала Руская імператарская армія, нямецкія ўмацаванні карэнным чынам адрозніваліся ва ўладкаванні агнявых пазіцый, памяшканняў для прабывання асабовага складу і складскіх памяшканняў. На час вядзення вайны ў тагачаснай імператарскай Расіі, нягледзячы на бурны перадаваены эканамічны рост, цаментная прамысловасць па сваіх магутнасцях у некалькі разоў адставала ад тэрыторыі Цэнтральнай і Заходняй Еўропы. Адзін з найвялікшых цаментных заводаў быў здадзены ў эксплуатацыю ў Ваўкавыску ў 1913 г., адпаведна з 1915 г. дадзенае прадпрыемства працавала на кайзераўскі ваенны патэнцыял.

Недахоп будаўнічага матэрыялу, які з'яўляўся асновай для вырабу бетонных канструкцый, і абумовіў ўзвядзенне Рускай імператарскай арміяй абарончых збудаванняў з дрэва – гэта шматнакатныя бліндажы, доўгатэрміновыя земляныя агнявыя кропкі, капаніры і інш. Менавіта фактар выкарыстання дрэва, як будаўнічага матэрыялу, і не дазволіў захавацца рускім фартыфікацыйным палявым умацаванням у межах сучаснай Беларусі. Уздоўж былой лініі фронту можна зараз выявіць у якасці парэшткаў рускіх пазіцый толькі парэшткі земляных палявых умацаванняў, як па лініі фронту, так і ў месцах размяшчэння інфраструктуры бліжняга тылу.

Сітуацыя ў арміі Германіі была іншай. Германія магла выкарыстоўваць не толькі свой прамысловы патэнцыял, але і патэнцыял акупаваных тэрыторый, у тым ліку і Царства Польскага – самай эканамічна развітай тэрыторыі ў складзе Расійскай імперыі. Як вынік, з 1915 г., па стабілізацыі лініі фронту на ўсходнім тэатры ваенных дзеянняў, з боку германскай арміі пачынаецца масіраванае ўзвядзенне жалезабятонай палявой фартыфікацыі, у асноўным кулямётных адна ці штатамбразурных ДОКаў, артылерыцкіх і артылерыцка-кулямётных ДОКаў, капаніраў для асабовага складу франтавых падраздзяленняў, боезапасаў і амуніцыі, палявых лазарэтаў.

Узвядзенне жалезабетонных фартыфікацыйных збудаванняў вялося напрацягу ўсяго стаяння фронту, з 1915 па кан. 1917 г. На тэрыторыі Беларусі дадзеную фартыфікацыю можна сустрэць на ўсім працягу краіны, з поўначы на поўдзень, па лініі Дрысвяты-Відзы-Паставы-Возера Нарач-Смаргонь-Баранавічы-Агінскі канал-Пінск. Ёсць участкі фартыфікацыйных збудаванняў, выцягнутых толькі ўздоўж лініі фронту, захаваліся участкі, якія ўтвараюць фартыфікацыйныя ансамблі, прыстасаваныя для кругаваў абароны – адносна доўгатэрміновых баявых дзеянняў у атачэнні войскаў праціўніка.

У 2008 г. у межах міжнароднай праграмы “Меморыя”, добраахвотнікі за ахову еўрапейскай культурнай спадчыны” Беларускай добраахвотнай таварыствам аховы помнікаў гісторыі і культуры быў арганізаваны валанцёрскі летнік ў г. Паставы Віцебскай вобл. Перад ўдзельнікамі летніку стаяў шэраг задач па выяўленню, фіксацыі, добраўпарадкаванню помнікаў гісторыі і культуры, у тым ліку адна з задач была даследаваць і зафіксаваць германскія фартыфікацыйныя збудаванні часоў Першай сусветнай вайны ў ваколіцах горада Паставы, на заходнім беразе Задзеёўскага возера.